

Univerzitet u Beogradu
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

POREMEĆAJI PONAŠANJA U SISTEMU OBRAZOVANJA

PRIREDIO
DOBRIVOJE RADOVANOVIĆ

BEOGRAD 2008

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

POREMEĆAJI PONAŠANJA U SISTEMU OBRAZOVANJA

Priredio
Dobrivoje Radovanović

Beograd, 2008

EDICIJA:
Radovi i monografije

„POREMEĆAJI PONAŠANJA U SISTEMU OBRAZOVANJA“

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju –
Izdavački centar (CIDD)

Za izdavača
Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije
Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor
*Prof. dr Dobrivoje Radovanović, Prof. dr Zorica Popović,
Prof. dr Snežana Pejanović, Prof. dr Zoran Ilić, Prof. dr Branko Ćorić,
Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović, Doc. dr Vesna Žunić-Pavlović
Doc. dr Danka Radulović, Doc. dr Aleksandar Jugović*

Recenzenti
*Đurađ Stakić, Ph.D., Professor
The Pennsylvania State University, USA*

*Pedro Rankin, Ph.D., Professor
North-West University, South Africa*

Štampa
„Planeta print“, Beograd

Tiraž
250

ISBN 978-86-80113-70-8

Objavljivanje ove knjige pomoglo je
Ministarstvo nauke Republike Srbije

*Odlukom Nastavno-naučnog veća br. 3/9 od 8.3.2008. o pokretanju
Edicije: monografije i radovi.*

www.fasper.bg.ac.yu

ULOGA OBRAZOVANJA U TRETMANU OSUĐENIH LICA

*Goran Jovanić
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju*

Rad ukazuje na ulogu obrazovanja u tretmanu osuđenih. Prikazane su zakonske odredbe koje se odnose na obrazovanje osuđenih lica u penitencijarnim ustanovama, podaci o obrazovnoj strukturi osuđenih, različiti obrazovni programi u penalnoj praksi i analiza efikasnosti ovih programa.

Ključne reči: osuđeni, obrazovanje, programi, penalne ustanove

NORMATIVNO UREĐENJE OBRAZOVANJA U KAZNENO-POPRAVNIM ZAVODIMA

Politika jednakih mogućnosti omogućava ostvarivanje garantovanih prava svim građanima jedne zajednice. U tom smislu, inkluzivno obrazovanje u oblasti izvršenja kazne zatvora podrazumevalo bi uključivanje osuđenih lica u proces obrazovanja po istim programskim standardima koja važe za lica na slobodi. Uvažavajući ovaj stav, Zakon o izvršenju krivičnih sankcija ZIKS (Službeni glasnik R. Srbije 85/05), koji je stupio na snagu početkom 2006. godine, otvorio je prostor za nova rešenja i mnoge dileme u sferi uključivanja osuđenih u proces obrazovanja. Stvorene su formalne pretpostavke, ali je realizacija tog procesa uslovljena i opterećena specifičnim problemima vezanih za uslove u kojima se odvija.

Uvođenje obrazovanja u zatvorske okvire nije novina. Još na prvom kongresu Međunarodne komisije za krivično pravo i kaznene zavode, održanom u Londonu 1872. godine, na dnevnom redu bila je problematika obrazovanja osuđenih lica. O ovoj problematici se raspravljalo još na tri kongresa, od ukupno dvanaest kongresa, koje je organizovala Međunarodna komisija za krivično pravo i kaznene zavode. Na prvom kongresu je konstatovano da nastava treba da bude raznovrsna i da cilj obrazovanja treba da bude osposobljavanje osuđenog za pošten život na slobodi. Na trećem kongresu, koji je održan u Rimu 1885. godine, doneti su zaključci o planu i programu učenja zatvorenika. Tako je zaključeno da zatvorenici treba da uče pisanje, čitanje, aritmetiku i osnove crtanja. Pored toga svakog osuđenika treba obučavati u nekom zanatu, kako bi posle mogao da nađe posao. Na četvrtom kongresu se raspravljalo pitanje vrste zanata,

koje treba zatvorenici da uče. Zaključeno je da treba organizovati učenje raznovrsnih zanata, tako da bi osuđenici mogli da izučavaju onaj zanat koji njima najviše odgovara. Na petom kongresu se raspravljalo o zanatskim školama, gde je konstatovano da njihov cilj ne treba da bude samo učenje zanata, već i moralno obrazovanje (Atanacković, D. 1988).

Obrazovanje u zatvorskim uslovima predstavlja, sem osnovne funkcije u podizanju nivoa znanja, umenja, navika i veština, ujedno i izraz humanizacije izvršenja zatvorske kazne i pokušaj da se ostvare korektivni efekti na osuđena lica.

Međutim, ne postoji opšta saglasnost oko potrebe takvog načina delovanja na osuđene. Negiranje potrebe za obrazovanjem osuđenih samo je segment nastojanja zagovornika ukidanja bilo kakvog korektivnog rada sa njima. Promoteri tih ideja se zalažu za ideju izolacionizma i segregacije kao nužnog i dovoljnog modela rada, u kojem retributivno izvršenje kazne zatvora svoju funkciju ispunjava prostim čuvanjem i izolacijom.

Na drugom kraju penalne paradigme nalaze se zagovornici ideja o korekciji, samim tim i obrazovanja osuđenih lica, kao jednog od segmenata korekcije. Ističu da ideja o korekciji osuđenih, zarad kasnije uspešne socijalne reintegracije, nije u potpunosti napuštena, već da njenu realizaciju treba prilagoditi realnim potrebama ciljne populacije.

Podržavajući tu, da je tako nazovemo „proedukativnu“ ideju, ZIKS u članu 110. određuje da osuđeno lice ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje, koje se shodno opštim propisima organizuje u zavodu. Zavodi organizuju druge vidove obrazovanja osuđenih. U članu 111. navodi se da upravnik može osuđenom odobriti vanredno školovanje, čije troškove snosi osuđeni, dok član 112. nalaže da se iz isprava o stečenom nivou i stepenu obrazovanja ne sme videti da je isto stečeno za vreme izdržavanja kazne. Zakon tako ostaje na liniji zadržavanja mogućnosti obrazovanja osuđenih, podižući taj korektivni element na nivo njihovog prava u skladu sa njihovim potrebama i opštim uslovima unutar penalnih institucija.

OBRAZOVNA STRUKTURA OSUĐENIH U KAZNENO-POPRAVNIM ZAVODIMA

Uvažavajući činjenicu da postoje zakonske i prostorne mogućnosti za odvijanje obrazovnog procesa unutar ustanova za izvršenje kazne zatvora, logično se postavlja pitanje u kojoj meri su te potrebe izražene kod osuđenih. Tokom istraživanja karakteristika osuđenih u našim kazneno popravnim ustanovama (Jovanić, G. 2007) ustanovljeno je da oko 40% osuđenih nema zadovoljavajući nivo obrazovanja, što ukazuje na postojanje obrazovnih potreba. Individualni programi tretmana bi morali da

obuhvate i taj aspekt osuđeničkih potreba za tretmanom, da bi im se po izlasku na svet slobode omogućilo lakše zapošljavanje. U tabeli 1 prikazujemo strukturu osuđenih prema stepenu obrazovanja:

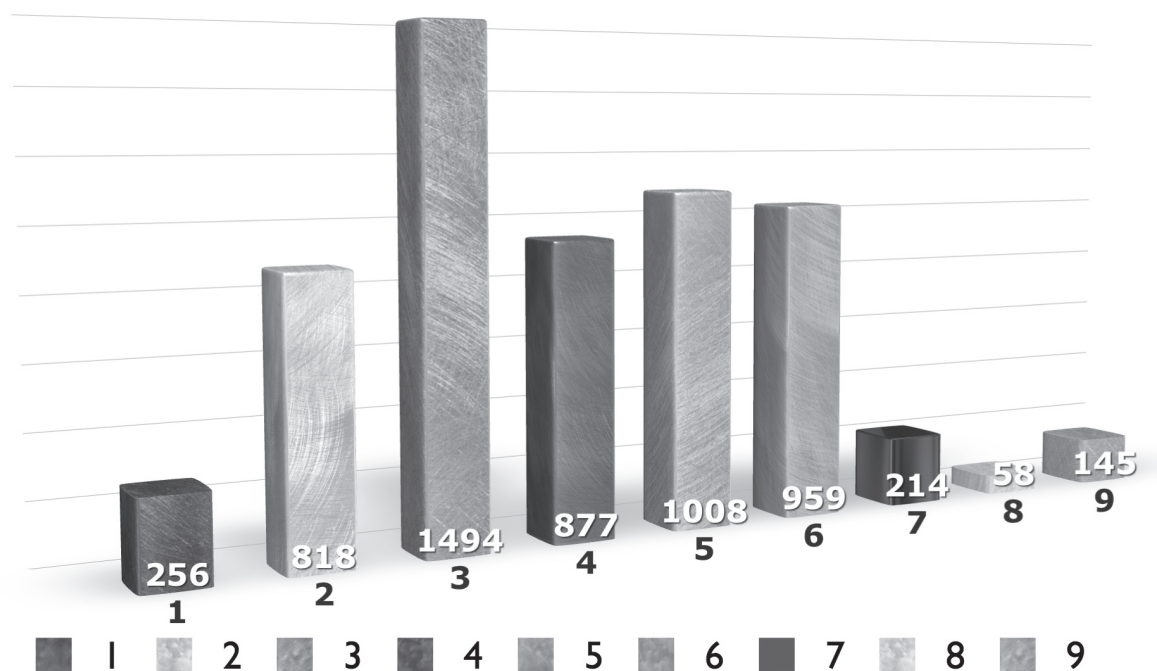
Tabela 1. Obrazovna struktura osuđenih u našim KPZ

Obrazovna struktura osuđenih	%
nepotpuna osnovna škola	3.8
završena osnovna škola	18.6
nepotpuna srednja škola	18.0
završena srednja škola	41.0
završen zanat	12.6
visoko obrazovanje	6.0
ukupno	100.0

Iz tabele 1 možemo zapaziti da na izvršenje kazne zatvora dolaze osuđeni sa nepovoljnim obrazovnim statustom u skoro polovini slučajeva. Najveću pažnju svakako treba posvetiti onim osuđenim licima koji su na izvršenje kazne zatvora došli sa nepotpunom osnovnom školom, jer izvestan broj tih lica nema ni elementarne osnove pismenosti. Druga lica iz te grupe ne poseduju funkcionalnu pismenost u smislu da nisu sposobni da stečeni stepen obrazovanja iskoriste u pravcu daljeg obrazovanja, samoobrazovanja i primene stečenog znanja u svakodnevnom životu. Stoga su ustanove za izvršenje kazne zatvora dužne da im omoguće dalji proces obrazovanja u okviru svojih mogućnosti. To se, u zavisnosti od datih uslova ustanove, ostvaruje saradnjom sa obrazovnim centrima u lokalnim sredinama koje izvode nastavu unutar penalnih ustanova ili upućivanjem osuđenog u školu van ustanove uz boravak preostalog vremena tokom dana u ustanovi, ako to dozvoljavaju bezbednosni faktori.

Sticanje stručnih kvalifikacija kroz dovršavanje ili završavanje srednje škole odnosno nekog od ponuđenih zanata, omogućava pronalaženje posla u zanimanju i umanjuje rizik od ponovnog vršenja krivičnih dela. Predispozicije koje steknu tokom boravka na izvršenju zatvorske kazne svakako da nisu garancija da neko lice neće ponovo posegnuti za nezakonitim sredstvima sticanja materijalnih dobara, ali nedostatak tih predispozicija uvećava taj rizik i umanjuje šanse za kvalitetnu reintegraciju osuđenog po izlasku u svet slobode. Korist po društvo i osuđene je znatno veća ukoliko je omogućeno sticanje tih predispozicija, od štete koja nastaje ukoliko ostvarivanje tih predispozicija nije omogućeno. Stoga i naša zalaganja idu u pravcu podrške ustanovama da u okviru svojih mogućnosti iskoriste maksimume potencijala i svojih i osuđeničkih, kako bi se vreme provedeno u ustanovi upotrebilo na kvalitetniji način i umesto pukog izvršenja vremenske kazne i na taj način omogućilo osuđenima da zadovolje svoje obrazovne potrebe. Statistički pokazatelji o obrazovnom statusu osuđenih na nivou svih ustanova za izvršenje kazne zatvora, potvrđuju istraživačke rezultate o potrebi rada na njihovom obrazovanju, a prikazujemo ih u grafikonima 1 i 2.

Grafikon 1. Obrazovna struktura osuđenih u kazneno-popravnim zavodima Srbije



(izvor podataka – Godišnji izveštaj 2005. Uprave za izvršenje zavodskih sankcija)

Legenda:

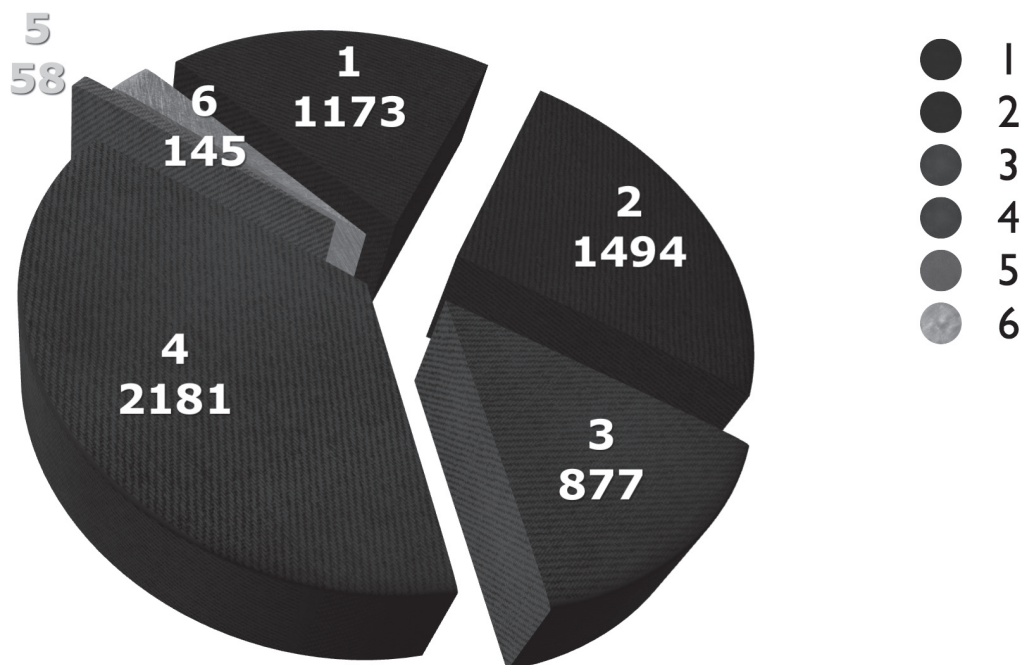
1. nepismeni
2. nezavršena osnovna škola
3. završena osnovna škola
4. nedovršena srednja škola
5. III stepen srednje škole
6. IV stepen srednje škole
7. V stepen srednje škole
8. nedovršena VŠ/fakultet
9. završena viša/visoka škola

Podaci prikazani na grafikonu 1 ukazuju da u našim penalnim ustanovama postoji razuđena struktura osuđenih prema obrazovnom statusu pre dolaska na izvršenje kazne zatvora. Dominira populacija sa završenom osnovnom školom, zatim po učestalosti slede osuđeni koji su stekli neki stepen stručne spreme u okviru srednjoškolskog obrazovanja, a najmanje je onih koji su stekli više i visoko obrazovanje. Posebno pogađa činjenica o prisustvu nepismenih osoba u 21. veku, što bi moralo da izazove posebnu pažnju penalnih institucija u smislu preduzimanja analfabetskih kurseva za opismenjavanje.

Rekonfigurisanjem iznetih podataka o obrazovnom statusu osuđenih, dobijamo precizniju sliku o postojanju njihovih obrazovnih potreba odnosno obaveze države da se angažuje na rešavanju tog problema. Namera nam je da se zbrajanjem podataka koji se odnose na osuđene sa nedovoljnim stepenom obrazovanja odnosno na one koji su na izvršenje zatvorske kazne došli sa započetim, a nedovršenim stepenom stručne spreme, ukaže na normativne i programske mogućnosti angažovanja pe-

nalnih ustanova u pravcu obezbeđivanja pismenosti, sticanja određenog nivoa stručnosti i dovršavanja započetog procesa obrazovanja kod osuđenih lica.

Grafikon 2. Obrazovni status osuđenih



Legenda:

1.	bez osnovne škole	1173	(19,7%)
2.	dovršena osnovna škola	1494	(25,2%)
3.	nedovršena srednja škola	877	(14,7%)
4.	srednja stručna sprema	2181	(36,7%)
5.	nedovršena VŠ/fakultet	58	(0,9%)
6.	viša/visoka škola	145	(2,4%)

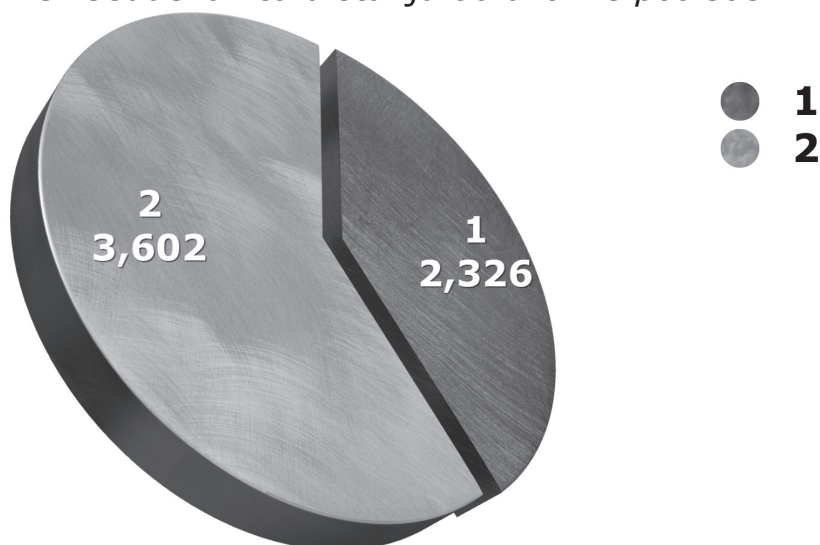
Napomena: Tamnijim nijansama na grafikonu označeni su osuđeni koji se nalaze u stanju obrazovne potrebe.

Prema podacima prikazanim u grafikonu 2. zapaža se da dominiraju osuđena lica koja nemaju povoljan obrazovni status, s obzirom na činjenicu da su nepismeni, nedovoljno obrazovani ili su započeli, a nisu dovršili proces obrazovanja usmeren na sticanje određenog stepena kvalifikacija.

Preciznija slika o potrebi angažovanja na polju obrazovanja osuđenih lica, prikazana grafikonima 1 i 2. daje osnova za tvrdnju da nam je takav proces u penalnim ustanovama zaista potreban.

Ukoliko bismo grupisali broj osuđenih lica koji se nalaze u stanju obrazovne potrebe, bilo da se radi o opismenjavanju, dovršenju osnovne škole, sticanju određene kvalifikacije ili dovršavanja započetog oblika obrazovanja, slika bi bila još upečatljivija, što ćemo prikazati na grafikonu 3.

Grafikon 3. Osuđena lica u stanju obrazovne potrebe



Legenda:

1. Lica sa zadovoljavajućim nivoom obrazovanjem
2. Osuđena lica sa obrazovnim potrebama

Tek grafikonom 3 dobijamo realno stanje obrazovnih potreba osuđenih lica odnosno sada možemo videti u kojoj meri je obrazovanje osuđenih potrebno u našim penalnim ustanovama. Vidimo da je 60% osuđenih ona ciljna populacija kojoj bi trebalo posvetiti posebnu pažnju s aspekta opismenjavanja, ostručavanja i završetka započatih oblika obrazovanja. Međutim, nije uvek moguće obrazovnim procesom obuhvatiti celokupnu populaciju osuđenih koja se nalazi u nepovoljnom obrazovnom statusu.

Realno se postavlja pitanje – šta smo to radili ukoliko nam osuđeni dođe u zatvor, boravi u njemu, ode nakon izvršenja kazne, a ostane nepismen ili neostručen? U kojoj meri se kazna zatvora tada može oceniti više kao retribucija nego kao korekcija? Da li smo propustili mogućnost da nešto suštinski promenimo i usmerimo osuđenog u pozitivnom pravcu?

U vezi sa mogućnošću obrazovanja svih kategorija osuđenih lica ima mišljenja, da se izvestan broj osuđenika ne može uspešno obrazovati, zbog toga što kod njih postoji jak otpor prema obrazovanju. On najčešće potiče iz predzatlorskog života, u kome su iz raznih razloga napustili obrazovni proces.

Ovaj problem se može rešiti ako se dobrim i stručnim pedagoškim radom nastavnika uspe stvoriti kod osuđenika motivacija za obrazovanjem. U tom pravcu se ističe da se moraju naći novi oblici, vidovi nastavne i vannastavne aktivnosti, koji će biti drugačiji od onih u kojima su osuđenici svojevremeno pokazali neuspeh (Atanacković, D. 1988).

O ulozi koju obrazovanje osuđenih ima kako u periodu izvršenja zatvorske kazne, tako i u periodu nakon izlaska na slobodu govore i drugi autori, napominjući da nastavljanje započatog školovanja i profesionalnog osposobljavanja bivših osuđenika, ima takođe veliku vrednost za njihovu socijalnu reintegraciju. Ta vrednost naročito dolazi do izražaja kod mlađih i onih, koji usled kratkog trajanja kazne ili drugih razloga, nisu stekli po-

trebnu kvalifikaciju, koja se u otežanim uslovima zapošljavanja pokazuje kao osnovna pretpostavka uključivanja u proces rada (Jašović, Ž. 2000).

Mišljenja smo da predhodna diskusija jasno ukazuje na postojanje realnih potreba kako za ostvarivanjem obrazovnog procesa za vreme trajanja kazne zatvora, tako i za naknadnim obrazovanjem i profesionalnim osposobljavanjem odraslih osuđenih lica po njihovom izlasku u svet slobode. U kratkim crtama upoznaćemo čitaoce kao se ova delatnost organizuje u nekim zatvorskim sistemima u svetu.

ORGANIZACIJA OBRAZOVANIH AKTIVNOSTI U DRUGIM PENALNIM SISTEMIMA

Praksa obrazovanja osuđenih lica svoj najveći razvoj dostiže na području SAD u državi koja ima prilično razvijen korekcionni sistem. Takvu situaciju nametnula je i činjenica da se u njihovim zatvorima trenutno nalazi preko 2.000.000 ljudi (Bureau of Justice Statistics, 2007). Otud i situacija da se veći broj obrazovnih programa upravo i razvio na tom području, pa se manje ili više uspešno pokušavaju prenositi u druge penalne sisteme.

U državi Teksas, na primer, od ukupnog broja, približno trećina osuđenih učestvuje u nekom od obrazovnih programa. Stuktura ili neki opšti profil učesnika je da su to po pravilu stariji osuđeni, neoženjeni, bez dece, osuđeni na kaznu zatvora u trajanju dužem od 5 godina (Glover, J.W. & Lotze, E.W., 1989).

Relativno malo učešće osuđenih u programima obrazovanja prema nekim autorima leži u neusaglašenom sistemu plaćanja osuđenih. Mala motivisanost potiče od činjenice da je potencijalna zarada zaposlenih u zatvorskoj industriji za oko 10 puta veća od zarade koju ostvaruju osuđenici uključeni u programe obrazovanja. Stoga im se više isplati da učestvuju u proizvodnim pogonima i radnim aktivnostima nego u sopstvenom obrazovanju. Da bi se rešio ovaj disbalans, predlažu se jednake potencijalne zarade, koje će se ravnati ne prema vrsti posla, već prema ostvarenim rezultatima. Na taj način bi se ohrabrio veći broj osuđenih lica da završe ili nastave obrazovanje u zatvoru.

Iako materijalno bogatija, ni ova država nije imuna od kadrovskih problema. Pomanjkanje stručnog kadra u penalnim ustanovama se pokušava rešiti snižavanjem kriterijuma prilikom izbora osoblja, tako što su određeni minimalni uslovi za prijem u rad, kao što su punoletstvo i završena srednja škola. U drugim državama SAD problem se rešava angažovanjem volontera, studenata, profesora i nastavnika lokalnih škola i univerziteta.

Posebna pažnja se posvećuje osmišljavanju sadržaja programa za obrazovanje osuđenih lica. Primarno se insistira na funkcionalnosti tih programa. Program mora biti prilagođen konkretnim potrebama, odnosno u funkciji što brže i što uspešnije reintegracije u društvo. Sticanje diplome za određeno zanimanje nije dovoljan garant uspešne resocijalizacije. Pored klasičnih školskih programa za obrazovanje odraslih, sve se više radi na pružanju praktičnih profesionalnih znanja i veština, na razvoju ljudskih kvaliteta, socijalne kompetencije i sl.

Drugi autori na malo drugačiji način određuju ciljeve obrazovnih programa za osuđene, tako da prema Ryan-u, osnovni ciljevi su: podsticanje samoaktualizacije i samorealizacije, razvijanje ekonomskih sposobnosti, poboljšanje socijalnih odnosa i razvijanje građanske odgovornosti.

Osim što se radi na sadržajnosti i praktičnoj primenljivosti obrazovnih programa za osuđene, oni se prilagođavaju potrebama i karakteristikama osuđenih za pojedine vrste krivičnih dela.

U Rikers Island Prison (2008) osmislili su program namenjen veoma opasnim i nasilnim osuđenima. Kao učesnici pojavljuju se ne samo osuđeni iz ovog zatvora, već i članovi njihovih porodica. Osnovni ciljevi programa su: angažovanje osuđenika i njihovih porodica u korisnim obrazovnim aktivnostima koje će proizvesti pozitivne promene u ponašanju, pospešivanje saradnje između porodice i radnika ustanove, povezivanje osuđenih sa društvenom zajednicom, kroz aktivno učešće porodice u prevenciji kriminaliteta obezbediti njenu bolju integraciju u socijalnu sredinu, prevencija kriminaliteta putem redukcije recidivizma. Program se konkretno realizuje kroz brojne i raznovrsne kurseve:

- Razvoj deteta - daje osuđenima osnovne informacije o razvoju deteta u ranim fazama;
- Shvatite svoj bes – informiše osuđene šta je bes, kako se pretvara u agresiju, kako upravljati vlastitim besom, šta je empatija i sl.;
- Rešavanje konflikata - kroz primere iz svakodnevnog života opisuju se i vežbaju moguća rešenja;
- Umetnički kursevi - namera im je da pospeše samoaktualizaciju i reintegraciju i drugi;
- Faribaut Project (Minesota) se odvija kroz 24-oronedeljnu intervenciju koja je programski podeljena u 2 dela. Oba dela podrazumevaju 4 sata intenzivnog dnevnog rada, uključujući i vikend. U prvom delu, na osnovu visoko individualizovanih programa za svakog osuđenika, radi se na upotpunjavanju njihovih životnih veština kroz časove i sadržaje u učionici. Pored dopunjavanja znanja iz čitanja, pisanja i računjanja, štićenici dobijaju instrukcije u pogledu aktuelnih problema, tehnika kritičkog mišljenja, adaptacije, vežbaju zamenu agresivnih odgovora tehnikama razgovora. Drugi deo namenjen je profesionalnoj obuci koja nastoji da bude u skladu sa interesovanjima štićenika. Obuka podrazumeva i informisanje o načinu traženja posla. Osuđenima se nudi osposobljavanje za sledeća zanimanja farbara, izrade i popravke nameštaja, kućepazitelja, pisara i sl. (Horn, M., Saunders, J. and White, M., 2008);
- Ventre opisuje program zasnovan na Kohlberg-ovoj teoriji kognitivno-moralnog razvoja koja daje prednost razmišljanju o moralnim posledicama pre nego o moralnim vrednostima. Ova teorija ustanovljava nivoe mišljenja o moralnim posledicama. Kroz različite vrste prezentacija obrađuju se subjektive dileme i daju mu različite opcije odgovora (Ventre, R.J., 1982);
- Ryan predstavlja Individualized Life Skills Program koji se primenjuje u Džordžiji. U regularne programe obrazovanja odraslih inkorporirane su 3 osnovne teme: zdrav život (ishrana, higijena, AIDS i

- drugo), porodične i građanske veštine i planiranje i vođenje finansija (Ryan, TA., 1982);
- Semmens prikazuje program obrazovanja odraslih osuđenika u Australiji. Program obuhvata 400 sati kurseva iz komunikacija, matematike, tehnologije, planiranja karijere, informisanja o mogućnostima zaposlenja i 500 sati alternativnih kurseva (hortikultura, tekstil, auto-majstori). Profesionalno osposobljavanje podrazumeva 1 sat predavanja nedeljno, a supervizija se svakodnevno odvija u zatvorskim pogonima (Semmens, R.A., 1990);
 - Država Illinois promovise projekat namenjen osuđenima za seksualne delikte. Program podrazumeva individualnu, grupnu i porodičnu terapiju, kao i rekreativne sadržaje koji su usklađeni sa specifičnim potrebama. Onovni pristup je kognitivno-bihejvioralni tretman uz primenu brojnih intervencija pomoću kojih se osuđenici osposobljavaju da upravljaju i kontrolišu svoje devijantne seksualne obrasce. Pored toga, porodičnom terapijom menjaju se ustanovljeni devijantni oblici ponašanja u porodici, te porodica kao grupa postaje orijentisana ka tretmanu. Na taj način se obezbeđuje strukturiran, intenzivan tretman u trajanju od 25-28 časova nedeljno. Osnovni ciljevi su: pomoć u savladavanju trenutne životne situacije, prihvatanje odgovornosti za svoje devijantno ponašanje, učvršćivanje promenjenih mišljenja, stavova i ponašanja i ohrabrivanje u prihvatanju zdravih i prigodnih stilova seksualnih ponašanja. Program vode multidisciplinarni timovi sačinjeni od psihologa, socijalnih radnika, pedagoga, medicinskih sestara i drugih. Odnos osoblja i štićenika je 1:3 danju i 1:5 noću. Svakom štićeniku dodeljen je jedan stručnjak – terapeut koji ga vodi do otpusta.

Nakon prikaza pojedinih programa, interesantno je videti i kako se oni konkretno izvode. Collins (1990) opisuje kanadski program namenjen ekstremno nasilnim osuđenima. Taj program predstavlja alternativu tradicionalnom učenju u učionici. Osnovna zamisao je da se unapređivanjem kognitivnih i socijalnih veština redukuje njihova preokupiranost zločinom. Prva varijanta ovog programa (SHU) predviđa učenje u grupi od najviše 5 osuđenih u učionici odeljenoj neprobojnim staklom. Komunikacija sa predavačem odvija se preko zvučnika. Druga varijanta (PALTV) omogućava prisustvo većeg broja osuđenih koji lekcije dobijaju preko TV-a, uz prigodan štampani materijal (Collins, M., 1990).

Kao uvod u proces obrazovanja predlažre se gledanje vesti na nacionalnoj televiziji. Na ovaj način osuđenici čuju nove reči, pomoću gledanja razumeju njihov sadržaj, ujedno ovladavajući gramatikom i pravilnim izgovorom.

Osuđena lica se susreću sa još jednim problemom, osim svog ponašanja. Često se sreće mišljenje da je reč o osobama sa specifičnim smetnjama u učenju. Tako Corley, M.A., (1996) navodi da je učešće ovih osoba u osuđeničkoj populaciji 30-50% (dok je njihovo učešće prema istom autoru u opštoj populaciji 5-15%). U skladu sa tim od stručnog osoblja se zahteva da prođu kroz obuku koja će im omogućiti da razumeju teškoće u učenju i njihove karakteristike, da ovladaju posebnim tehnikama, kako da osposobe štićenike da uče, misle i sami rešavaju probleme. Pomoćna

sredstava za rad sa ovom kategorijom koja se predlažu su "kakulatori koji govore", krupno štampani tekst, knjige na trakama, rad u malim grupama ili mentorski rad (1:1). Posebno se ukazuje na prednost korišćenja kompjutera u nastavi, jer se na taj način prevazilazi nelagodnost i otpor kod osoba koje ne znaju da čitaju, pišu i računaju (Corley, M.A., 1996).

PROCENE EFEKTIVNOSTI OBRAZOVNIH PROGRAMA ZA OSUĐENA LICA

Jedan od najčešćih načina procene efektivnosti obrazovanja osuđenih polazi od stope recidivizma onih koji su učestvovali u obrazovnim programima u zatvoru. Takav način procene zanemaruje činjenicu da na recidivizam mogu da uticati brojni i nepredvidljivi faktori, ponekad bez ikakve veze sa preduzetim obrazovnim programima. Precizniji način ispitivanja efikasnosti obrazovnih programa podrazumeva ispitivanje pozitivnih promena ličnosti i ponašanja do kojih je došlo pod uticajem obrazovanja u zatvoru.

Postupajući na ovaj način, Parker (1990) je ispitivao uzorak od 300 osuđenih koji kaznu zatvora izdržavaju u penalnim ustanovama sa maksimalnim stepenom obezbeđenja u državi New York. Obrazovanje kao varijabla, posmatrana je u 3 stepena: obrazovni nivo u vreme dolaska u ustanovu, sadašnji obrazovni nivo i promene koje su nastale. Ustanovio je da postoji pozitivna korelacija između obrazovnog nivoa sa jedne i samopoštovanja i socijalne kompetencije sa druge strane. Generalno, samopoštovanje i socijalna kompetencija rastu sa svakim uspešno završenim nivoom obrazovanja. Samopoštovanje je ispitivano Rosenberg-ovom skalom, a socijalna kompetencija na osnovu odgovora osuđenih na problem-situacije Parker, E.A. (1990).

Većina navođenih autora se slaže da osuđeni koji učestvuju u programima obrazovanja u zatvoru postaju sposobniji da nađu posao, manje su opasni po druge osuđene, osoblje i posetioce, a smanjuje se i recidivizma za oko 20% u odnosu na osuđene koji nisu učestvovali u nekom od obrazovnih programa (Žunić-Pavlović, V. 2004).

Umesto zaključka možemo uočiti potrebu da je i u našim uslovima potrebno napraviti pomak u smislu pomeranja težišta u zahtevima koji se predočavaju obrazovanju osuđenih. U tom smislu je potrebno insistirati na funkcionalnosti i aplikativnosti obrazovnih programa, prilagođavanju individualnim potrebama i uključivanju u specifične programe. Na taj način će se povećati šanse za nastanak pozitivnih promena kod osuđenih, koje ne treba posmatrati samo kroz sticanje određene diplome ili sličnog sertifikata o učešću i kroz smanjenje stope recidivizma, već primarno sa aspekta subjekta koji učestvuje u obrazovnom procesu. To nameće i prilagođavanja samog sistema izvršenja zatvorske kazne. Obezbeđivanje normativnih, prostornih, kadrovskih, programskih i svakako finansijskih preduslova za primenu takvog modela obrazovanja osuđenih, javlja se kao primarni zadatak Ministarstva pravde, Uprave za izvršenje zavodskih sankcija, Fakulteta, ali i drugih subjekata koji mogu naći svoje mesto u tom procesu, kao što su lokalna zajednica, donatori, volonteri i svi drugi dobronamerni subjekti, organi i organizacije koji mogu i žele doprineti da

se što veći broj osuđenih na slobodi uključi u život kao pismen, ostručen, osposobljen i zaista promenjen u pozitivnom pravcu. Tek tada možemo preciznije govoriti o efektima i ulozi obrazovanja osuđenih lica u našim uslovima. Do tada, ostaje na svima nama da se više angažujemo, razmenjujemo i dobra i loša iskustva, da menjamo praksu izvršenja i obrazovanja tokom izvršenja, kako bi i osuđeni što više naučili od nas.

LITERATURA

1. Atanacković, D. (1988): Penologija, Naučna knjiga, Beograd.
2. Collins, M. (1990): Educational Television in a Canadian High-Maximum Security Unit. In S. Duguid ed., The Yearbook of Correctional Education, pp. 295-304. Burnaby, British Columbia: Simon Fraser University.
3. Corley, M.A., (1996): Teaching the Learning Disabled in Correctional and Adult Settings, Teleconferences, Correctional Education Association (CEA).
4. Glover, J.W., & Lotze, E.W. (1989):. Prison Schooling: Who Gets Educated?, Journal of Correctional Education 40, no.3, 108-114.
5. Godišnji izveštaj o radu Uprave za izvršenje zavodskih sankcija za 2005. godinu (2006): Ministarstvo pravde Republike Srbije, Uprava za izvršenje zavodskih sankcija, Beograd.
6. Horn, M., Saunders, J. and White, M. (2008): Evaluation of the Rikers Island Discharge Planning Initiative (RIDE), Annual meeting of the American Society of Criminology, Atlanta, Georgia, Učitano sa <http://www.allacademic.com/meta/200746>
7. Jašović, Ž. (2000): Penološka andragogija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
8. Jovanić, G. (2007): Negativne posledice izvršenja kazne zatvora, Magistarska teza, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
9. Parker, E.A. (1990): The Social-Psychological Impact of a College Education on the Prison Inmate, Journal of Correctional Education 41, no. 3, 140-146.
10. Ryan, T.A. (1997): Literacy Training and Reintegration of Offenders, University of South Carolina, Columbia, South Carolina.
11. Ryan, TA. (1982):. The Individualized Adult Life Skills System, Journal of Correctional Education 33, no. 3, 27-33.
12. Semmens, R.A. (1990): Some Issues in Prison Education in Australia. In S. Duguid, ed., Yearbook of Correctional Education, pp.1-12. Burnaby, British Columbia: Simon Fraser University.
13. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs (2007): Prison and Jail Inmates at Midyear 2006, Bureau of Justice Statistics Bulletin, Učitano sa: <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/pub/pdf/pjimo06.pdf>
14. Ventre, R.J. (1982): Cognitive Moral Development in the Prison Classroom, Journal of Correctional Education 33, no.3, 18-26.
15. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni glasnik R. Srbije 85/05.
16. Žunić-Pavlović, V. (2004): Evaluacija u resocijalizaciji, Partenon, Beograd.

THE ROLE OF EDUCATION IN THE TREATMENT OF CONVICTED PERSONS

This work stresses the role of education in the treatment of convicted persons. It presents legal provisions dealing with education of persons serving sentences in penitentiary institutions, gives data on educational structure of convicts, introduces various educational programmes applied in the penal practice and analyzes efficiency of these programmes.

Key words: Convicts, Education, Programmes, Penitentiary Institutions